

Krajinné plánovanie v Rakúsku

Landscape planning in Austria, Vol. 29, No. 1, 33–35, 1995.

During the last 25 years, landscape research passed over an unusual development. Its cause was the application of ecological approaches and research in social practice. The methodology of a landscape plan as the main aim of landscape ecology was developed. In Austria, at the university of Vienna, an important centre of landscape planning (Institute of landscape planning and gardening at the Technical University and the Institute of landscape formation and gardening at Agricultural University) have been established. Significant results allow us to speak about the Vienna school of landscape planning.

According to Mattanowich (1989) a landscape plan has to answer the following questions: what is interesting in the given area; what is suitable; what will be done; what has happened; what loads the space; what kind of spatial distribution it uses; with what aims and what kind of formation it will influence landscape scenery; what kind of systems of protection, inhibition, notes and proposals.

Landscape planning has two main hierarchical levels: the level of a settlement and the level of a region.

On the level of a settlement landscape planning has three main aims: the level of villages and the ecologization and revitalization of villages, increase of attractiveness of country settlements for the development of tourism. The object of analyses is the settlement (socio-economic and ecological analyses) and its cadaster (landscape-ecological analyses).

On the level of a region, there is either a frame landscape plan or regional landscape conception. Socio-economical and ecological analyses of the settlement are completed by landscape-ecological analyses of the so called free landscape. In conclusion, variants of development in the shape of visions or screenplays are presented.

Landscape planning is also a part of an evaluation of activity impacts on the environment.

Posledných 25 rokov patrí medzi najvýznamnejšie v histórii výskumu krajiny. Vývojový skok zaznamenala predovšetkým krajinná ekológia, ktorá sa z úzko špecializovanej disciplíny vyvinula na interdisciplinárne syntézové odvetvie. Toto obdobie je zároveň typické rozvojom aplikovaných vedných odborov a vzrastom ekologického vedomia. V Rakúsku zaznamenalo v uplynulých rokoch veľký rozmach krajinné plánovanie. Na Technickej univerzite ho rozvinul R. Gälzer, ktorý založil r. 1972 Ústav pre krajinné plánovanie a záhradné umenie (Institut für Landschaftsplanung und Gartenkunst) a na Poľnohospodárskej univerzite H. Woess, ktorý r. 1982 založil Ústav pre tvorbu krajiny a záhradníctvo (Institut für Landschaftsgestaltung und Gartenbau). Tieto pracoviská sú hlavnými centrami krajinného plánovania v Rakúsku a majú taký medzinárodný ohlas, že sa hovorí o vienskej škole krajinného plánovania.

Krajinné plánovanie a jeho hierarchické dimenzie

Podľa E. Mattanowicha (1989) musí krajinný plán zahr-

ňovať čo je hodnotné, čo je vhodné, čo by sa stalo ak, čo sa stalo, čo zatažuje priestor, aké priestorové rozloženie využíva, aké ciele sleduje, ako bude pôsobiť na krajinný obraz, aké budú systémy ochrany, zákazy, príkazy, odporúčania. V zásade sa rozoznávajú tri hierarchické dimenzie (stupne) krajinného plánovania: **miestna** (krajinný plán - Landschaftsplan), **regionálna** (rámcový krajinný plán - Landschaftsrahmenplan, podľa niektorých autorov, napr. Gälzer a kol., 1993, regionálna krajinná koncepcia - regionales Landschaftskonzept) a **krajinská** (program rozvoja krajiny - Program der Landschaftsentwicklung).

Krajinné plánovanie na úrovni sídla (miestna dimenzia)

sleduje tri ciele: *program obnovy obcí, revitalizáciu mestských sídiel a zvýšenie atraktívnosti sídiel pre cestovný ruch.*

Obce v Rakúsku, podobne ako u nás, zaznamenali v pokojnom období veľké premeny. Zmenila sa štruktúra sí-

díel i krajiny, ktorú poznamenala intenzifikácia poľnohospodárstva. Proces premien pokračuje. Zelené plochy sa menia na stavebné, dopravné a výrobné. Vzhľadom na vysokú energetickú náročnosť sa poľnohospodárstvo orientuje zväčša na lukratívne plodiny, degradujú sa pôdne vlastnosti, ničí sa vysoká zeleň a vzniká tzv. „vyprázdnená krajina“ (ausgeräumte Landschaft). Okrem toho pôsobia na krajinu imisie a kyslé dažde. Cieľom *programu obnovy obcí*, ktorý zahŕňa nielen samotné sídla, ale aj ich katastrofe, je celková renaturácia vidieckej krajiny. Krajinný plán zosúladuje odvetvové záujmy so záujmami ochrany prírody. S revitalizáciou a obnovou sídla súvisí aj jeho začlenenie do krajiny. Ivancsics (1985) zdôrazňuje krajinný akcent a siluetu sídla, jeho štruktúru, mierku a optické usporiadanie prvkov.

Prvé krajinné plány miest v Rakúsku vypracovali začiatkom 70. rokov pre všetky viedenské obvody (Woess, 1971). Všetky funkčné prvky v obvode i krajina v zázemí sa hodnotili z hľadiska možnosti ich rekreačného využitia i ekonomiky a obsahovali aj sústavu návrhov a odporúčaní pre ďalší rozvoj.

Metodicky progresívny je krajinný plán St. Pöltenu, ktorý projektovali v Ústave Technickej univerzity. Dôvodom na jeho vypracovanie bola zmena funkcie mesta (na zemské hlavné mesto), spojená s veľkým stavebným rozvojom. Cieľom je rozvoj mesta a jeho okolia na krajinnoekologickej báze (udržanie krajinnnej mierky mesta, ekologizácia a humanizácia jeho štruktúry, ekologické prepojenie s okolitou krajinou, zachovanie prírodného a krajinného potenciálu aj s ohľadom na esteticko-vizuálne hodnoty mesta a krajiny a adekvátna sieť zelených plôch v meste. Pri tvorbe tohto plánu považoval Alge a kol. (1990) za hlavné: vybavenie zemského hlavného mesta adekvátnymi službami, vytvorenie kontaktnej zóny s okolitou krajinou na ekologickej báze; ochranu prírodného potenciálu a významných krajinných štruktúr; vytvorenie vhodných rekreačných a športových priestorov. Popri analógovej forme spracovali pomocou GISu tento plán ako prvý aj digitálne. Výhodou počítačového spracovania je predovšetkým racionalizácia prác (odstránenie manuálneho kreslenia máp, zlepšenie tematických výpovedí a ich kombinácií, spojenie grafických informácií s informáciami banky dát o biotopoch, možnosť vykonania rýchlych korekcií atď.).

Krajinné plány obcí Sandl a Laussa vypracoval tiež Ústav Technickej univerzity s cieľom zvýšiť ich turistickú atraktivnosť. Rozvoj obcí sa plánuje v súlade s charakterom krajiny v ich okolí a zveladením potenciálu krajiny. Zohľadňujú sa pritom špecifiká týchto obcí a funkčné usporiadanie katastrov. V Lausse sa rieši rozvoj obce a cestovného ruchu, starostlivosť o krajinu a zalesnenie nevyužívaných lúk. V Sandle sú hlavným problémom nové stavebné úpravy vodných tokov a prameňov a vytvorenie CHKO (Kastner, Nagl, 1985).

Krajinnoekologické analýzy (kvalitatívne i kvantitatívne) sa týkajú prírodného prostredia, prírodných a ekonomických podmienok poľnohospodárstva a lesného hospo-

dárstva. Hodnotia sa faktory rastlinnej a živočíšnej výroby, štruktúra podnikov a vplyvy na prostredie (najmä na pôdu). Navrhuje sa agrárna politika ako nástroj na udržanie ekologickej kvality vidieckej krajiny. Pri lesných porastoch sa zdôrazňuje prirodzenosť ich drevinnej skladby a navrhuje sa systém opatrení na udržanie rozmanitosti lesnej pokrývky.

Súčasťou krajinného plánu je aj analýza obce a infraštruktúry. Predmetom hodnotenia je v tomto prípade urbánne prostredie, jeho ráz, okrajová zóna sídla a jej ekologický charakter. Komunikácie sa hodnotia z hľadiska priepustnosti a funkcie (v intraviláne je zmiešaná) i začlenenia do krajiny. Mimoriadna pozornosť sa venuje cestovnému ruchu (z hľadiska vybavenosti, návštevnosti, ubytovacích možností atď.). Hodnotia sa aj požiadavky a úroveň spokojnosti návštevníkov. Príslušnou metódou sa skúma percepčia prostredia. Výsledky sú bázou na hodnotenia krajiny z hľadiska rozvoja rekreácie a návrhu infraštruktúry pri rešpektovaní krajinnnej štruktúry. Súčasťou krajinného plánu sú návrhy na elimináciu, resp. potlačenie negatívnych prvkov v štruktúre krajiny (nevhodné lesné porasty, stavby, elektrovedy a ďalšie prvky). Záver tvorí súbor opatrení na udržanie a rozvoj ekologickej diverzity územia.

Krajinné plánovanie na úrovni regiónu (regionálna dimenzia)

Na regionálnej úrovni sa vypracúva rámcový krajinný plán alebo tzv. regionálna krajinná koncepcia. Spravidla má takéto členenie:

- *prírodné pomery* (charakteristiky prvkov krajiny),
- *socioekonomické pomery* (charakteristiky sociálnych prvkov a hospodárskych odvetví vrátane problematiky skládok),
- *zmeny kultúrnej krajiny a krajinného obrazu*,
- *využívanie zeme*,
- *prírodno-priestorový význam prírodných a kultúrnych prvkov* (veľkoplošné oráčiny, úzkopásové oráčiny, erodované plochy, extenzívne pastviny, suchomilné trávne porasty, vodné toky, mokrade, lesy, stromy a kroviny v poľnohospodárskej krajine),
- *zhrnutie problémov územia*,
- *analýza problémov sídiel*,
- *opatrenia na zmiernenie erózie a prívodu pôdych živín do vodných tokov*,
- *zákonné podmienky v území* (ochrana prírody, územný plán),
- *prílohy*.

Popri analýzach tzv. voľnej krajiny obsahuje rámcový krajinný plán prílohu s úplnými informáciami o sídlach a katastroch (s údajmi o polohe, topografii, histórii, kultúre; obyvateľstve, domoch a bytoch; plochách vhodných na ochranu; vlhkých lúkach; nelesnej stromovej a krovinnej zeleni, medziach, prameňoch; úzkopásových oráčinách; sadoch a záhradách; problémových plochách, ďalej opatre-

nia na ochranu hodnotných území a riešenie problémových plôch; zoznam biotopov s ich opisom.

Hlavným kritériom rámcového krajinného plánu je ekologické posudzovanie všetkých problémov, objektov a územia. Cieľom je ekologická rehabilitácia regiónu.

Na regionálnej úrovni sa vypracúvajú aj krajinnokoologické dokumenty, nazývané regionálne krajinné koncepcie. Cieľom je zhromaždiť krajinnokoologické informácie pre územné plánovanie, ochranu prírody, rozvoj cestovného ruchu, ako aj pre rôzne projekty.

Regionálna krajinná koncepcia sa sústreďuje na tri okruhy problémov v krajine:

- Prírodné a krajinné súvislosti (*ekologický aspekt*).
- Krajinnú štruktúru a krajinný obraz (*vizuálny aspekt*).
- Sídlny rozvoj s predpokladaným vplyvom na krajinu (*socioekonomický aspekt*).

Regionálna krajinná koncepcia obsahuje spravidla tieto časti:

- socioekonomické pomery (obyvateľstvo sídla, cestovný ruch, poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo),
- rámcové, legislatívne a plánovacie podmienky,
- krajinné charakteristiky (prírodné prvky, biotopy, typy kultúrnej krajiny),
- ohrozenie územia a konfliktné situácie vo využívaní zeme (prírodné a antropogénne ohrozenie, konflikty v štruktúre využívania zeme),
- všeobecná koncepcia rozvoja územia, ktorá zahŕňa re-naturáciu kultúrnej krajiny; prírodné potenciály rozvoja cestovného ruchu; rozvoj sídiel a prognostické vízie budúcnosti (1. vízia „miesto pre život“, spočíva v biocentrickej koncepcii zachovania a zveladenia podmienok života. 2. vízia „Územie ako organický celok“, zdôrazňuje jeho ekologickú a hospodársku štruktúrovanosť - udržanie dynamiky a rozmanitosti krajiny, hospodárskej sebestačnosti, podporujúcich rozvoj genofondu lokalít, špecializácia na rekreáciu a výchovnú informatiku (náučný cestovný ruch) a na kvalitu poľnohospodárskych produktov.

Súčasťou regionálnej krajinnéj koncepcie sú *krajinné plány sídiel* (obsahujúce údaje o obyvateľstve, urbánnom ráze, hospodárstve, návrhy na zvýšenie ekologickej diverzity krajiny v katastri). Takéto zameranie má aj ekologicky orientovaná koncepcia rozvoja územia medzi Viedňou, slovenskou a maďarskou štátnou hranicou. Jej cieľom je budúca regionálna integrácia hraničných oblastí. Na základe krajinnokoologických a socioekonomických analýz, ako aj rozborov prírodných, technogénnych a antropogénnych rizík vznikli tri scenáre rozvoja územia (Gälzer a kol., 1993):

1. *Euroregión* (zameranie na intenzifikovanú poľnohospodársku veľkoprodukciiu, populačno-sídlnú a priemyselnú koncentráciu, s čím je spojené riziko veľkých chýb v regionálnom rozvoji).
2. *Región zlatá baňa* (zameranie na rýchlu návratnosť vkladov, rušenie starých, tradičných štruktúr, s čím je spojené nebezpečie synergie drobných chýb v regionálnom rozvoji).

3. *Malý raj* (zameranie na harmóniu vzťahu človeka a krajiny na báze trvalo udržateľného rozvoja).

Krajinné plány sa v Rakúsku vyhotovujú aj v rámci hodnotenia vplyvov činností na životné prostredie pre ekologickú úpravu územia po realizácii posudzovaného zámeru (v záverečnom kroku EIA).

Možnosti slovensko-rakúskej spolupráce v krajinnom plánovaní

Z analýzy rozvoja krajinného plánovania, výskumno-pedagogického potenciálu a potrieb regionálneho rozvoja oboch štátov vyplýva niekoľko možností spolupráce:

- *Rozpracovanie teoreticko-metodologickej bázy krajinného plánovania.* Rakúski špecialisti môžu čerpať z našich prístupov k štúdiu priestorového usporiadania ľudských aktivít v krajine s prihliadnutím na jej potenciál. Na druhej strane slovenskí špecialisti si môžu osvojiť ich prístupy k odvetvovému krajinnému plánovaniu, najmä tomu, ktoré aplikuje hodnotenie environmentálnych vplyvov.

- *Spracovanie krajinných plánov prihraničných regiónov,* napr. integračného priestoru Bratislava-Viedeň a Záhoria. Spoločné tímy môžu prispieť ku skvalitneniu krajinného plánovania unifikáciou prístupov a uplatnením jednotných krajinnokoologických návrhov a opatrení.

- *Spracovanie prístupov a metód v pedagogickom procese, výmena učiteľov i študentov.*

Rozvoj slovensko-rakúskej spolupráce v krajinnom plánovaní si vyžiada zabezpečenie finančných prostriedkov (grantov a štipendií), ktoré sa sústreďujú najmä vo vedeco-výchovnom kooperačnom programe Akcia Rakúsko-Slovensko.

Literatúra

- Alge, R. a kol., 1990: Landschafts- und Grünlandkonzept Landeshauptstadt St. Pölten. Schriftenreihe des Inst. für Landschaftsplanung und Gartenkunst, Heft 13.
- Gälzer, R. a kol., 1993: Regionskonzept Ost. Grünraumvernetzung im Raum Wien-Pressburg zwischen Donauauen und Neusiedlersee. Berichte der Planungsgemeinschaft Ost, Bd. 1., 1993.
- Hozang, B., Kals, R., Schacht, R., 1990: Landschaftsrahmenplan Wulkatal I., II. Inst. für Landschaftsplanung und Gartenkunst TU Wien.
- Ivancsics, R., 1985: Landschaftsplanung und Grünordnung als Teil der Orts- und Stadtgestaltung. Beiträge zur Landschaftsgestaltung in Österreich, p. 31-35.
- Kastner, R., Nagl, H., 1985: Landschaftsplanung für den ländlichen Raum. Am Beispiel der Gemeinden Laussa und Sandl. Schriftenreihe des Inst. für Landschaftsplanung und Gartenkunst, Heft 7.
- Mattanowich, E., 1989: Landschaft der Planung, Planung der Landschaft. Dipl. práca, Institut für Landschaftsplanung und Gartenkunst TU Wien.
- Woess, F. (ed.), 1971: Landschaftsplanung-14 Bezirk. Institut für Landschaftsgestaltung und Gartenbau, UBK Wien.